

## MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALAR YARATUVCHANLIGINI SHAKLLANTIRISH

*Tursunova Surayyo G'offor qizi*

*Toshkent Oriental Universiteti magistranti*

**Annotatsiya:** Maktabgacha yoshdagi bolalar, asosan 6-7 yoshli bolalar maktabga tayyorgarligining asosiy belgilaridan biri nutqini rivojlanganligidir. Bolalar bog`chasida har bir guruhda nutq o`stirish bo`yicha egallashi lozim bo`lgan bilim, ko`nikma va malakalarining m`eyori ko`rsatilgan. O`z vaqtida muntazam kundalik faoliyatda, mashg`ulotlar jarayonida dasturda ko`rsatilgan vazifalar amalga oshirilsagina kutilgan natijaga erishiladi.

**Kalit so`zlar:** nutqining rivojlanishi, maktabgacha ta'lim, pedagogik texnologiyalar, reproduktiv, didaktik tamoyil, ta'lim texnologiyasi, o`yin faoliyati.

Ba`zan bir xil yoshdagi bolalar nutqi kuzatilganda ular darajasining har xilligini ko`rish mumkin. Demak bola nutqining rivojlanishi tevarak – atrofdagilarning (ota-onalarning, tarbiyachilarning) qanchalik e`tibor berishiga bog`liqdir.

Bolaning tovush talaffuzini tekshirish vaqtida buyumli rasmlar nomini aytirishda lug`at tarkibi, grammatik qurilishi ham kuzatiladi. Gapda so`zlar o`rnini almashtirmayotganligi, bo`g`inlar tashlab ketilmayotganligi aniqlanadi. Tarbiyachi so`zlardan gaplar tuzishga, gaplarda bog`lovchilarni ishlatishga, kelishik qo`shimchalaridan to`g`ri foydalanishga o`rgatishda mazmunli rasmlardan foydalanadi. Oldin ikki, keyin uch, to`rt, so`ngra undan ortiq so`zlardan foydalanib gap tuzishga o`rgatadi. Tarbiyachi bu ishlarni amalga oshirishda bolalarning yosh va o`ziga xos xususiyatlarini ta`limning didaktik tamoyillarini hisobga olishi kerak.

Maktabgacha ta'lim, yoshdagi bolalarning yaratuvchanligini shakllantirish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

Iste'mol qilish va o'rganish uchun o'yinlar: O'yinlar yosh bolalarni fikrlash, muhokama qilish va yaratuvchanlikni rivojlantirishga yordam beradi. O'yinlar orqali bolalar rivojlanishlarini qo'llab-quvvatlash, masalan, tajriba va ko'nikmalarni yaratish, muhokama qilish, masalalar yechish va kreativlikni rivojlantirish imkonini beradi.

Amaliy mashg'ulotlar: Bolalar uchun amaliy mashg'ulotlar yaratish, ularni o'zlarini ifoda qilish, kichik loyihalar yaratish va jismoniy tajribalarni oshirishga yordam beradi. Masalan, resim, qog'oz ishi, model yaratish, quvvatlash mashg'ulotlari va boshqa ko'plab faoliyatlar orqali bolalarni yaratuvchanlikni rivojlantirishga yo'l ochish mumkin.

Aralash (birlashtirilgan) darslar: Bolalarning yaratuvchanlikni rivojlantirish uchun, turli fanlarni birlashtirgan darslar o'tkazish yaxshi bo'ladi. Misol uchun, ilmiy

fanlardan foydalanib matematika, elon, tarix va san'atning birlashmasi orqali yaratuvchanligi rivojlantirish mumkin.

Tarbiyalash metodlari: Tarbiyalash jarayonida o'qituvchilar va ota-onalar o'rniga bolalarga o'z fikrlarini ifoda qilish, topshiriqlarni o'zlashtirish, boshqalar bilan ishlashni o'rgatish va savollar yaratish uchun imkon berish lozim. Bu tarz metodlar bolalar o'rtasidagi muloqotni rivojlantiradi va ularning o'z fikrlarini ifodalash, takliflar qilish va qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Tayyorlov va o'qitishda yaratuvchanlikning o'rnini belgilash: Maktab o'qituvchilari yaratuvchanlikni rivojlantirish uchun talabalarga tayyorlov berishlari kerak. Bu, talabalarning fikrlarini qo'llab-quvvatlash, burchaklash, tushuntirish va kichik loyihalar orqali ularni muvaffaqiyatga erishishga o'z hissalarini qo'shishlari bilan amalga oshirilishi mumkin.

Ko'rgazma va bilim yurtlari tashkilotlash: Maktab o'qituvchilari va ota-onalar o'rtasida yaratuvchanlikni rivojlantirish uchun ko'rgazmalar va bilim yurtlari tashkil etish foydali bo'ladi. Bu imkoniyatlar talabalarga qo'shimcha ta'lim imkoniyatlari, laboratoriyalar, o'rgatish dasturlari va hamkorlik imkoniyatlarini taqdim etadi.

Suhbatlar, yozuvlar va maqolalar: Talabalarga yaratuvchanlik haqida suhbatlar o'tkazish, ularga yaratuvchanlik bo'yicha yozuvlar yozish va ularga yaratuvchanlik tarixi, mutaxassislar haqida maqolalar o'qish imkonini taqdim etish foydali bo'ladi. Bu ularga yaratuvchanlik tarixidagi mashhur shaxslar, ularning ishlaridan misollar va yaratish tarzlaridan bahramand bo'lishga imkon beradi.

Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalar yaratuvchanligini shakllantirish uchun bu usullardan foydalanish talab etiladi. Bu usullar orqali bolalar o'z fikrlarini ifoda qilish, ko'nikma yaratish, masalalar yechish va kreativlikni rivojlantirishga yo'l ochishlari mumkin.

O'zbekiston Respublikasining maktabgacha ta'lim maskanlarida nazariy yoki amaliy ishlarni yechishda barcha tahlil qilingan uslublaridan samarali foydalanishni taxmin qiluvchi rivojlanuvchi texnologiyalarni tezlik bilan qidirish va mavjud bo'lgan an'anaviy texnologiyalarni takomillashtirish-reproduktiv olib borilmoqda. Maktabgacha ta'limda rivojlanuvchi texnologiyalar deb, ta'limiy tomonda ko'zlangan maqsadlarni foydali amlaga oshirishga imkon yaratuvchi tarbiya va ta'lim tizmining nazariy asoslangan uslub va vosita qurilishini amalga oshirish nazariyasi tushuniladi. Maktabgacha ta'limda rivojlanuvchi texnologiyalardan samarali foydalanishda ta'limiy ko'zlangan maqsadlar bir xil berilib, ularning ketma-ketligi turli xil o'zgarishlar va maqsadlarga erishilgan natijalarni oxirgi baholash mezonining saqlanishiga bir xil turda ta'limiy tashkillashtirishni asosiy maqsad sifatida mo'ljallaydi. Maktabgacha ta'limda rivojlanuvchi pedagogik texnologiyalar ta'limiy tizimiga, shuningdek, bolaning psixologik rivojlanuvchi jarayoniga, ularning ijtimoiy xususiyatlari, ijodiy qobiliyatlari, ruhan rivojlanishiga yo'naltirilgan. Ta'lim sohasini

insonparvarlashtirish muhitlarida rivojlantiruvchi texnologiyalar psixologik tarafdan bolani ijodiy boshqarish,

- to'g'rirog'i ularni qanday bo'lsa, shu holicha boshqarish;
- ijobiy-shaxsiy olamiga yo'nalganlik;
- bolaga olam tarafidan xadya etilgan fazilatlarni aniqlash va ochish;
- hozirgi kelajak takomillashish tizimida o'qitish;

erkin ravishda tarbiyalash; ijtimoiy tomondan ehtiyojlarni qo'llabquvvatlash; maktabgacha bo'lgan o'quvchilarning yoshi vaqtining muhim yetakchi jarayoni-asosan o'yin faoliyatidan foydalanish;

Ta'limiy va tarbiyaviy faoliyatini ishga tushirish barcha vaqt baholashni, natijasini va ushbu tizmi tahlilini amalga olishni majbur etilganligi tufayli har xil rivojlanuvchi texnologiyalarni diagnostik tomondan tufayli qurish zarur. Ta'lim sifatiga o'quvchining bilim olish natijasiga shunchalik amalga berilganligiga uzviy bog'liqdir. Rivojlanuvchi pedagogik texnologiyaning rivojlanishi o'quvchiga nisbatan muhim ne'mat sifatida qarsh, bolaga nisbatan ishonish, ham unga yuqori mutaxassis sifatida uni tan olish, bolaning hamma qonunhuquqlarini mustahkamlash muomalalari bilan ehtiyojlarini ta'minlash zarur.

Maktabgacha ta'lim sifatini yo'naltirish mezonini, ya'ni yuqoridan mustahkamlab qo'yilgan ta'lim yoki o'quv maqsadlariga erishishda bolaning bilim bilish jarayonini nazorat qilish va koreksiyalashning ko'plab qonunlar sohasini o'rganish bilan aniqlash shart. Mamlakatimiz ta'lim texnologiyasi, o'quv maqsadlari doimo o'zgarib turishi, vakolatli kirishish yordamida bunyod etilgan federal mamlakat o'quv o'quv mezonlarini takomillashtirish bilan uzviy bog'liq muammolarni hayoti davomida boshdan kechirmoqda. Muammolar paydo bo'ladi va muhim ta'lim tizimida individual jihozlarni tubdan ko'rib chiqish uchun vaqt soni kamaytiradi va ushbu voqealarning hammasi yangicha qonun, ijtimoiy ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqarish va amalga oshirish bilan uzviy bog'langan o'qitish uslublari va o'quv tizimlari va o'rgatish usullari va shakllarini izalshni talab qiladi. Bor rivojlanuvchi texnologiyalarni sifatli qo'l va bilim tomonidan ongli ravishda erkin tanlash uchun va shuningdek, ta'lim va tarbiyada ma'qul natijalarni qo'lga kiritadiganlar asosiy ahamiyatga qodir bo'lganlar asosiy fazilatlarni anglab yetish zarur.

Sifatli rivojlangan o'quv tizimining doirasida rivojlanuvchi interfaol va interaktiv texnologiyalardan keng foydalanish joriy etilgan. Hozirgi kunda ijtimoiy aloqa texnologiyalarning ya'ni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarning tezlik bilan takomillashishi, maktabgacha bo'lgan o'quv tizimining hamma turlarining ahamiyati va shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlar vujudga kelmoqda. Bular esa o'z navbatida yangicha ta'lim jarayonlarida o'z aksini topadi. Ushbu maktabgacha bo'lgan o'quv maskanlari ta'limiga interfaol o'qitish va interfaol texnologiyalarni tadbiiq etish uchun standart talablari hisoblanadi. Maktabgacha bo'lgan o'quvchilar uchun zamonaviy

kompyuter texnologiyalarini yangicha, foydali va keng qamrovli tizmda tadbiq etish ongli nutq sifatini oshirish, ekologik, estetik, matematik takomillashish kamchiliklarini yechishga yordam beradi, shuningdek, ijodkorlik, tasavvur, xotira tizim ko'nikmalarini, mantiqiy nutqni takomillashishga yordam beradi. Boshqa tomondan interaktiv ta'lim tizimidan keng foydalanish ta'lim sohasining har bir qatnashchisining boshqarishning yoki bo'lmasa, har bir fikrni mustanso qiladi. Har tomonlama rivojlangan zamonaviy aholining takomillashishi rivojlanish xabarlarini tajribasini, pedagogik izlanishlarni bir joyga birlashtirish va ta'lim faoliyatlarni tubdan o'zgartirib, uni tashkil qilish talab qiladi va bu kamchiliklarni yechimlarini hal etish sohalaridan biri o'quvchilar bilan tarbiyaviy faoliyatlarni mustahkamalashni muhim yondashuvi hisoboblanadi.

**Xulosa:** Maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati bu o'yin hisoblanadi. O'yinbolalarning tabiiy holatidir. Bolalar o'yin jarayonida o'zlarini erkin tutishni, mustaqil fikr bildirishni, ijodkorligini va nutqini rivojlantirib borishda o'z ahamiyatiga ega. O'yin faoliyatida maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiga bo'lgan tasiri haqida aytib o'tish zarur. O'yinlar qo'llanilishiga qarab turlarga bo'linadi. Shulardan didaktik o'yinlarning bola nutqining rivojlanishida o'z hissasini qo'shadi. Didaktik o'yinlar bolalar rivojlanishiga turlicha tasir ko'rsatadi. O'yinlarni qo'llash jarayonida bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olish zarur. Shu jumladan nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan korreksion ish olib boriladi. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar turmush mavzusiga oid o'yinlarni ko'proq yaxshi ko'radilar, chunki ular uncha keng tasavvurni talab etmaydi va har kuni kuzatiladigan tanish sahnalardan iborat bo'ladi. Biroq ko'p holda ularning o'yinlari o'zining bir xilligi, mazmuni deyarli boyitilmasligi bilan xarakterlanadi. O'yin qo'yilgan fikr mustahkam bo'lmaydi va o'yin ayrim hollarda tugallanmay to'xtatib qo'yiladi. Nutqiy nuqsonga ko'ra o'zaro muloqot imkoniyatlari cheklangan bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda o'yin faoliyati me'yorda nutq rivojlanishiga ega tengdoshlariga nisbatan ancha sust bo'ladi, o'yin yangi detallar bilan boyitilmaydi. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar uchun ijodiy topshiriqlarni bajarish qiyinchilik tug'diradi: masalan, pedagog hikoyasini qayta gapirib berish, shaxsiy tajribadan olingan hodisalarni gapirib berish. Ular so'zning ko'chma ma'nosini metaforalarni yaxshi tushunmaydi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun rivojlantiruvchi ta'lim dasturini ishlab chiqish va mashg'ulotlarda bolalar bilan tasavvurni takomillashtirish va bola ijodiy qobiliyatlarini faollashtirishga qaratilgan maxsus topshiriq va mashqlardan muntazam foydalanish kerak. Nutq nuqsunlariga ega bolalarga berilgan vazifalar murakkablashtirilganida qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar predmet obrazlarini belgiangan sharoitlarda ancha qiyinchilik bilan idrok qiladilar: qarorni qabul qilish vaqti cho'ziladi, bolalar o'z javoblariga ishonmay ikkilanadilar, predmet-hodisalarni tanishda xatoliklar kuzatiladi, axborot ortgani sari predmetning belgilarini ajratish ham qiyinlashadi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. 2018yil
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori
3. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarga qo'yiladigan "Davlat talablari". 2018.
4. Urmonovich N. O. MANGOSTEEN NUTRITIONAL PRICE AND FUNCTIONAL PROPERTIES //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 14. – №. 5. – С. 3-5.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi qarori.